

S O K F É L E .

XXIX szám. Béts. August 10-dikén.

1832

HERSCHEL WILHELM,

szül. 1733-ban Hannoverában. Attya, mint Mu'sikos a' Gárdánál több gyermekei közt Wilhelm fiát is a' Művészet ezen nemére tanítgatta, úgy hogy ez már 17 eszt. korában, ugyan azon Gárdánál Hautbois fúvó volt. Gróf *Durham* 1757-ben elvitte őt magával Angliába, 's Báthban Orgonistává, tétette. Itt egy kis pénzt gyűjtven magának a' rég óhajtott Olaszországba utazott, a' honnan való visszatértekor kifogyván pénzéből, kéntelen volt Genuában hegedűn 's két trombita kürtön (mellyeket egyszerre fújt) Magános Concertet adni, hogy lenne mivel Angliába visszatérni. Itt kezdte el legelőször hivatalától üres, idejét önn pallérozására, mely legelőször diák 's görög nyelv tanulásában állott, fordítani. De majd erősebben vonták őt a' Mathematikai tárgyak magokhoz, 's ezen hajlandóságot leginkább *Ferguson* „az *Ég tsudái*“ névű munkája ébresztette fel benne. Nem elégedvén meg azokat tsak könyvekből láthatni, egy két lábnyi Gregori-tsőt szerzett: — majd, minthogy ez elégten volt az égi testek vizsgálására; — tehetsége pedig nagyobb, jobbat szerezni nem volt, neki adván magát *Smith Optikájának* egész tüzzel 's buzgósággal, őt fáradságos esztendőök mulva készítette Newtoni, későbbben 7. 10. 20 lábnyi tűzponttávolyú tsőit, mellyek bámúlással terjedtek el tsak hamar Európa minden országaiban. Az egész Anglia, sőt az egész világ beszélt a' Báthi Capellmeister fellyűlmúlhatatlan távolytsóiról, 's ditső felfedezéseiről. Anglia, Frantzia-Burkus - Orosz országok vetelkedtek a' szerentsén őtet

Toldalék a' M. Kurírhoz,

tagjoknak megnyerhetni. III György megnagyobbította fizetését, segítette őt, még nagyobb Művek készítésére szükséges summával, megajándékozta őt egy házzal és kertel Slough-ban, hol még ősz vénségében is, örömmel élt a' holdogító tudományoknak, — 's 1816-ban Guelphrend' lovagjává nevezte; † 1822. 84 esztendő's korában.

Munkáiban különös segédje volt egy testvér öttse, kit már serdülő éveiben maga mellé vett, 's Mechanikossá formált, — úgy szinte *Herschel Karolina*-leány testvére, ki a' Matematika 's Astronomia eránt való különös nagy szereteténél fogva magát ezen tudományokra szentelte. — Bátyja tsak nem minden égisgálásainál jelen volt, — ezeket ő szerkeztette 's adta is ki nagy részint, sőt még új 5 üstökös sillagot is fedezett fel.

A' van még hátra, hogy e' ritka ember főbb felfedezéseit megemlitsük. 1781-ben Mártziusban vett észre a' Kettősben egy gyenge világú tsillagot, mely a' többi állótsillagoktól lételesen különbözni látszott, — majd későbbben észrevette annak mozgását is, 's bár *Mas-kelync 's Lalande*, kikkel észrevételét közlőtte, egy ködnélküli üstökös tsillagnak gondolták is azt, nem sokára azután elesmerték Nap-rendszerünk' legtávolabb Plánétájának, mely által a' Nap országa szinte két akkorára nevedett. Ezen Planéta 396 milliom mértf. van a' Naptól (középtávolyság). Körpályáját elvégzi 84 esztendő' alatt. E' fényes felfedezés elterjesztette Herschel' hírét az egész kimivelt világon. — Az új Plánéta neven nem tudtak először megegyezni. *Herschel* Györgytsillagnak, a' Frantziák *Herschelnek*, — mások *Neptunnak*, *Cybelének* nevezték, míg utóbb az *Uranus*-nevezet erőt vett 's közönségessé lett.

Saturnusnak két legközelebb álló, — *Uranusnak*

hat kísérőit is ő fedezte fel, — ő vetette szorosabb vizsgálat alá Saturnus gyűrűit, 's a' kettőstsillagokat is. A' mit az Ég ködfoltjairól 's rakás tsillagairól tudunk: azt csak ő néki magának köszönhetjük, mivel még eddig egy Tsillagász sem merete magát egy oly sok nehézségekkel járó tárgyra adni, melyben különös jó távolysők nélkül boldogulni lehetetlen (Herschel legnagyobb távolysője az esmeretes 40 lábnyi hosszú, melynek értztükre átmérője 4 láb, — nagyobbít 7000-szer. Ezt azonban igen keveset használhatta, mivel tükkrét az estveli nedves lég oxydaltá 's így fényességét elvesztette, — leginkább élt 12, 's 20 lábnyi távolysőjével).

Nem kevésbé érdeklők Herschelnek a' világosság természete felől tett fedezései. Nagy távolysői által ugyanis látta ő azt, hogy a' Napsugári nem úgy foly-
 nak ki a' Naphól közvetlen, hanem a' Nap' athmosphaera nemű felső színének phosphorosodásából származnak. Ezen *Nap-rejtő* nagy háborgásoknak van alávetve, melyek által néhol (mint a' mi felhőink) sűrűbb, néhol ritkább lesz, néhol egészen el is szakad, 's ekkor ezen szakadásokon keresztül látván magát a' Napot, ezen feketeségeket Napfoltjainak' nevezzük. Az Optikai újabb felfedezések módot adtak kezünkbe, melyel Herschel véleményét közvetlen próba alá vessük. Egy megtüzesített golyóbis nem csak felső színéről, hanem belsejéből is bocsát ki világosságot, 's akkor mind azon sugárok, mellyek belőlről a' felszínen megdülve jönnek ki, *polarizált sugárok*. De ha ezen golyóbist csak egy vékony világoló borítékkal fedezzük be: úgy a' kijövő sugárok soha sem polarizáltak. *Arago* a' Napsugárit ezen szempontban próba alá vévén, azokat egészen polarizálatlanoknak tapasztalta, — 's így tehát azoknak a' Nap felszínéről kell

jönni, a' mint Herschel gondolta. — Ő határozta meg azt is legelőször, hogy a' Nap'színképében a' közép-színeknek legerősebb a' szélsőknek pedig leggyengébb világló erejek van, úgy hogy az ember megszszebbről el tudja olvasni a' zöld vagy sárga mint a' veres vagy viola színek által világositott betűket. — A' melegítő erőt is különbözőnek tapasztalta a' színkép különböző részeiben. Legerősebb a' *veres*, a' *viola szín* leggyengébb. Sőt még a' veres sугárokon innen is talált bizonyos szemmel ugyan láthatatlan, de azért a' Thermometerre nyilván ható sугárokat (szinte így van a' Chemiai hatás is). — Látni való, hogy ezen nevezetes találmányi, Ideái e' nagy embernek, másokkal öszvekötvé nevezetes Resultatumokat szülhetnek még, ha a' kettős tsillagokról, ködfoltokról, téjút formájáról való ideáit mint valami betses tsirákat egy hozzá hasonló nagy lélek felfogván, azokat munkássága által felneveli az emberiség boldogítására.

Ezek néhány vonások egy oly embernek élet rajzából, ki egész életét a' Tudományok legfelségesebbikére a' ditső Tsillagász Tudományra szentelte. Ifjúságának első éveiben leverő terhes környülményekkel küzdött, a' melyeken valamennyire át hatolván, fel lépett azon magas lelke által kijelelt ösvényre, melyet oly különös lelki erővel útazott át, milyennel sem előtte, sem utánna senki nyomdokába nem lépett. Magának kellett a' műszereket készíteni, melyekkel az ég titkaiba hatolván meg esmértetett minket azon tsudáival, melyekről még sajdításink sem valának. Ő ada nekünk legtisztább tudósításokat a' mindenség azon tájairól, melyeket még semmi emberi szem nem látott volt, és a' melyek a' leg nagyobb távolsághoz szokott tsillagászok előtt is oly bámúlásra méltók valának. A' tsillagos ég legtöbb új tárgyait neki köszön-

hetjük, ki esméreteinket fáradhatatlan munkája és fedezései által sokkal nagyobb mértékben nevelte, mint azt akármely Század tsillagászainak egyesített fáradozásai is mivelhették volna.

(Prof. Littrow után).

(A' XXVIII-dik számb. elkezdett Értekezés folytatása).

Melegség és Hidegség.

Mind a' két Létezőt érezzük és tapasztaljuk, de a' Tudományos Világban csak a' melegség tartatik Positíva erőnek, a' Hidegség pedig Negativumnak; azt állítván erről hogy az, tsupán a' melegség nem létéből származik (*defectus caloris*); még pedig mint látszik ama régi Oskolai Praejudiciumnál fogva; „*Entia sine necessitate non sunt multiplicanda...*“ de ideje volna már, hogy ezt a' több mint 2000 esztendőös görög jármot le vetnénk a' Tudományok nyakáról! mert azért, hogy egy Görög Bölts ki eresztette ezt száján, következik e' hogy a' Természetben is úgy legyen? — A' Hidegség szint olyan szembetünő nyomokat hágy maga után, mint a' melegség: azonban Systemámban tapasztaláson épült erős okok vagynak arra, hogy a' Hidegség éppen oly Positíva erő, mint a' Melegség; melyek éppen úgy váltogatják fel egymást, mint az *Electricitas* és *Magnesi* erő, hogy a' mint kezd fogyni a' melegség úgy nevededik és magát ki mutatja a' Hidegség, tsakhogy határ lineát húzni köztök tsupa *Relativum*. Rövidségnek okaért el halgatván most okaimat, elég légyen ama régi *Definitionak* (*frigus sit defectus caloris*) hibás vóltáról e' következendőt megjegyezni: képzeljünk magunknak az Emberen kívül más olyan okos állatot, mint az Ember, melynek azonban, természete oly *Sympathiával* viseltetnék a'

Hidegséghez, mint az Emberé a' Melegséghez, képzeljük a' Norvégiai Iram Szarvast okos állatnak; ez ama Praejudicium szerént bizonyoson a' Melegséget így határozná el, hogy az, a' Hidegség nem léte (defectus frigoris) és ekkor melyik okos állatnak lenne igazsága? — A' Teremtőnek is nagyobb Böltsessége tetszik abból ki, mennél több külömbkülömbféle Létezőket tud egységre (Unitasra) vinni.

Világosság és Sötétség.

A' Világosságot, mind a' közönséges mind a' tudományos életben Positíva erőnek vesszük, hanem a' Sötétséget csak árnyéknak 's Világosság nem létének tartjuk: de akarmilyen képtelen állításnak lássék is első tekintettel, Systemámban, ez is oly Positíva erő, mint a' néki meg felelő Világosság, és ezek is éppen úgy váltogatják, 's mérséklék egymást, mint a' többi Létezők. Tapasztaláson épült erősségem erre ugyan még csak egyetlen egy vagyon, mindazáltal az állítás nem új, mert már a' Régiek is így gondolkodtak: Azt olvassuk nevezetesen a' Teremtés Históriajában hogy *el választotta Isten a' Világosságot a' Sötétségtől.* — Ismét másutt Mózesnél: — *a' Sötétség úgy állott az Egyptom Földén mint a' Kőfal.* — Melyek oda mutatnak, hogy Mózes a' Sötétséget Positíva erőnek vette; de azomban nehéz is volna meg fogni, hogy oly hatalmas, kimagyarázhatatlan természetű, képzelhetetlen sebességgel járó Létezőnek, mint a' Világosság, elöltására, határok közt tartására, elnyomására, hogy volna elegendő a' *Semmi*; vagy hogy a' *Semmi* és Sötétség Synonimák volnának? Mert Erőnek mindég Erő felelhet meg. — Sok dolgok vannak ebben a' tekintetben olyanok, melyek azt a' reménységet élesztik bennem, hogy egy szerentsés Ész, vagy egy szeren-

tses Történet ki fogja még azt találni, hogy lehessen a' Világosságot mint az Electricitást, és Magnesi Erőt magában meg fogni, hogy a' Sötétség el ne nyomhassa, és ekkor a' Sötétség természete is nagyobb világosságra fog jöni.

Ezek tehát azon hat Létezők, melyek Systemám szerént a' vélek egy idejű Matériából az Életet, külömbkülömbféle léptsőkön ezer meg ezer Proportio szerént elő állítják: ezek azok, melyek a' Természet Lombikjában szorosán kimért regulák szerént a' Változásokat szülik a' külömbkülömbféle Szeszekből (gázokból) sok hasznos és ártalmas keverékeket formálnak és kifejtnek.

Két kérdés adja itt elő magát Systemámban. Első ez: Vané még több Létező az elő számláltattakon kívül? másik ez: Hát az úgy nevezetett Állati Magnetismus a' Létezők között tartozik-e?

Rövid Fejeletem az első Kérdésre ez: hogy azt sem állítani sem tagadni nem lehet; 's mind a' kettő kevéjséggel határos állítás volna.

A' Második Kérdésre ez: Az

Állati Magnetismus,

szoros értelemben szólván, nem szaporítja a' Létezők számát: mert az semmi nem egyéb, hanem az elő számlált Létezőknek Proportionált összevegyülése az organizált testben. Mindenik Létezőből van abban külömbkülömbféle mérték szerént több vagy kevesebb; és ezen összevegyült Létezők teszik már az úgy nevezetett Életerőt. — Az Orvosi Tudományban tudtommal az Emberi Test minden munkásságát a' Nerveum Systemából igyekeznek kimagyarázni; de a' Nerveum Systema subordinálva van az Élet erőnek, a' csak Conductorja 's eszköze ennek, melyet maga for-

mált magának, hogy azon a maga rendeltetése szerint munkásságát végre hajtsa. A' Létezők visznek tehát az Emberi testben minden functiókat végbe, ezekből kell és lehet azokat ki is magyarázni.

Ámbár pedig ez a' Létezők vegyülete kiterjeszti magát az egész testben és villám sebességgel adnak hírt a' főbe azokról, melyek a' test körül esnek; mindazáltal két fő pontot választott magának a' Machinában. Egyik fő pont a' Szív, hol a' Magnesi erő a' hidegség és setétség vegyületeivel vette fő lakását, és gondja van a' Machina épségére 's szűli a' kívánságok özönét: távolabb ettől a' főben választott helyet magának az Electricitás a' Melegséggel és Világossággal; és itt mint valamely felleghen jádza a' maga leg nagyobb Rollóját. — Az Idők Bizonyos Szakaiban (Periodusaiban) ugyan közelebb vonúl a' Főbe lévő vegyület a' másik Centrumhoz, és az ott lévő Letetőkkel jobban egyesül, 's így egygyüt földozgatják a' Machina hijjánosságait: mely állapotot Alvásnak nevezünk. Mindazáltal a' Vonszó és Viszzatartó erőt fenntartják egymás között, 's ez az Emberben a' Perpetuum mobile. — Némelykor pedig igen nagyon is fel tödólnak a' Főbe, és ha hirtelen 's rohanó sebességgel tsap a' szívre vissza, ekkor el vész a' vissza rugó erő 's egymást tökéletesen neutrálizálván kész Halál. — Így ölte meg ama Római Özveget ki a' kapuban várta a' Hadi Seregnek a' Cannaei Véres ütközethöl való hazaszádorgását, hogy meg lássa, ha egyetlen egy fija megmaradott e' a' dúló Ütközethen: 's megpillantván szívének egyetlen egy tárgyát, a' fel tödült Életerő menykő tsapással sujtotta meg a' Szívet. — Így öl ez meg, még ma is sok Halandót. — Ezt nevezzük Guta ütésnek. — Néha pedig már az akár a' Nerveum Systéma gyengesége vagy megromlása; akár az Életerő-

ben lévő Letetők disproporcziója, akár más erőszakos okból származzék, az idők bizonyos változásaiban mintegy előre hozzá készülve le szalad a' felső vegyület a' szívre és azt megtámadván gyomrozza; melyet ez ugyan küzdéssel még fenn tud tartóztatni 's nem hagyja magát neutrálizálni, de a' Machina mint egy élet nélkül hagyódván az ostrom miatt lerogyik, Conductorjai rángatóznak 's grimázokat tsinálnak: ezt nevezük Nyavalyatörésnek. — Néha pedig az egyes Letetők is különválnak a' vegyületből, elválík p. o. a' Meleg a' Hidegtől, amaz a' test külső színére, ez a' belső tagokra veszi magát vagy meg fordítva; ott nagy melegség itt kínos fázás és reszketés rongálja az Alkotmányt: ezt nevezük Hidegletésnek. — Ugyan ezen Letetők első összevegyülések határozzák el azt is, hogy Alkotmányok Him legyen e' vagy Nyöstény? — Him lesz az, ha az Electricitás hozzá tartozóival telyesebb vagy hatalmasabb; Nyöstény ha a' Magnesi erő segédjeivel erősebb; Hermaphroditus lessz ha mind kettő oly gyenge, hogy egyik a' másikon hatalmat venni nem tud, és az idők szakaiban a' külső Letetőknek változásai szerint, hol egygyik, hol másik veszi által a' nyomorúlt Tünetményen az uralkodást. — Néha a' Conductornak is valamely részében, vagy meg hűlés, vagy meg nyomás, vagy erős kivánság által, meghúzó-dás, megkeményedés, vagy baj esik; ekkor a' Letetők nem folydogálhatnak azon szabadon, hanem mint az Electrica Machina rosdát kapott Conductorján rugással 's pattanással szöknek azon által. Ezt nevezük tsuklásnak.

De sok más egyéb dolgot is ki lehet ezen Systema szerint magyarázni, melyekről eddig semmi, vagy igen homályos esméretünk volt. A' Bé nyomások (Ideák) apró képei is, mely szerint azokat sok eszten-

dők múlva is elménkben ismét vissza hozhatjuk, ezekben a' Létetőkben vagynak lerakva, 's ezen Archivumból szedegeti elő azokat az okosság. Nemtsak hanem még a' fő hajlandóságok alapjait is ezek a' Létetők teszik, melyeknek osztán tüköre a' szem, melyben szokták az Indúlatok magokat kimutatni a' Létetőknel fogva; melyet az oktalan állatok igen jól tudnak, el annyira, hogy a' Beszéd hijjánosságát nagy részént nékiek ez pótolja ki. Több próbákat tettem külömbkülömb féle Állatokon, ha valjon értik e' ezt az Állatok, 's próba tétéleim tökéletesen meggyőztek annak igazságáról. — Értette ezt a' Nagy Sándor Bucephalusa is, — míg az Udvari inasok forgolódtak körülötte, le nézte a' kevély állat a' gyávákat; midőn pedig Sándor Úrfi, fiatal 's lobogó Élet erővel kiment hozzá, hódolt az erősb Létetőknek a' déltzeg állat.

Innen lehet már megmagyarázni azt is, miért hogy az állati Magnetizálásban a' Surrogátumok nem felelnek meg mindenkor az óhajtott tzelnek, mert a' Surrogatumba nem adhatni belé a' Létetők özveségét, sőt meglehet hogy olyan egyes Létetöt vesz bé magába, melyre a' szenvedőnek Szüksége nints, sőt ártalmára lehet: maga a' Mágneses Vas is nem pótolhatja ki az állati Magnetismust, mert abban is tsak egyes Létető van; mi gyakran megesik pedig kivált a' hajlott idejűekben, hogy éppen az a' Baja, hogy a' Magnesi erőnevekedvén meg benne, a' többi Létetőket nagyon elemészttette, és azt ilyenkor még nevelni ártalmas. — Magának Elizeus Profétának sem felelt meg a' Surrogatum, ki pedig hihető, más oldalról másképpen ösmérte az állati Magnetismust, hanem egész teste Létető vegyületeinek alkalmaztatásával hozhatta vissza az életre a' Sunamitis Aszszony gyermekét *) Valamint

*) Kir. II. K. 4. Rész.

tehát a' Létezők visznek végbe az Ember testében minden munkásságot, úgy ugyan ezek boszszúlják is meg a' Halandót kitsapongásiért! — és itt látok már én az Orvosi Tudományban felette igen nagy Hízakot.

Itt ismét egy nagy Kérdés jön elő Systemámban, a'

L é l e k r ő l,

hogy valyon különböző Valóság e' ő a' Létezőktől, vagy csak a' Létezők vegyületéből származott valami, mint p. o. a' Szőlő szembenlévő nedvességek, édesség, víz, nyálkásság, savanyúság 's a' t. míg külön válva vagynak csak Szőlőnek marad; ha pedig öszve vegyülnek, idő haladtával, forrás által, olyan szeszt, olyan erőt fejtenek ki magokból, melyet az előtt híjába kerestünk volna a' Szőlőben: valyon nem így van é a' Lélekkel a' dolog? — Felelet: Az állatok élete ugyan csak a' Létezők külömbkülömbféle proportiója szerént való Vegyületben határozódik, 's ennél fogva igen jól különbözteti meg Édes Magyar nyelvem ezt a' Lelkes élettől, Párának nevezvén amazt, 's így szólván róla: ki ment a' Pára belőle, de hogy Lelkünk amaz Létezők vegyületeitől egészen különböző Valóság, arra Systemámban tapasztaláson épült erős ok vagyon. A' Létezők Vegyülete csak öszve kötő Lántz szem a' Lélek és Test között; Lelkünk pedig ama nagy Létezőnek mérhetetlen Tengeréből való tseppetske, melyben egész Universumunk Matematicai szoros számoláson kimért Rónákon (*) úszkál. De meszire vinne ez most tze-

*) *Rónán* értenek itt a' mi Vidékünkön oly nyílást vagy keskeny tsapást, melyen bár semmi emberi vagy állati nyom nem látszik, még is úgy tűnik szem elébe, mint valamely gyalog ösvény; ilyenek látszanak p. o. a' Vizes, Sásas réteken, mely

lunktól; elég legyen tehát itt Fáy Minervájával mondani: „Nintsen óh Ember tőled oly mélyen el rejtve az Igazság mint véled, és éppen azért nem találod azt, mert igen mesterségesen keresed.“

Ezen Systema szerint már nem lehetetlen, nem képtelen állítás, melyet a régi Görögök is állítottak: hogy

Földünk

hozzá tartozó Atmosphaerájával együtt, egy organizált s élő Egészet térszen: mert ő lévén Tárja a Létezőknek, a' mit ezek kitsinyben úgy nagyban is végbe visznek. — De elhagyván most az Életéről való vizsgálódást, annyit a' mai Tudósok is meg engednek sőt állítanak, hogy Földünk organizált test (ámbar már ez is életet teszen fel (ennyit tehát állítani meg engedhető; mert ugyan kérdem, hogy is adhatna annyi sok ezerszerte való ezer plántáknak, állatoknak 's egyebeknek organumot, ha magának nem volna? vagy meg

lyek azokat, mint valamely keskeny Útszák, táblákra osztják, melyeken osztán a' vízi Madarak úszkálnak: ilyen gyalog ösvény forma látszik a' szél hordta homokon, és havakon is, melyeken a' Szél ereje mintegy gyalog ösvényt tsinált magának: ilyen Rónáknak nevezem már az Égi testek Útjait, mert ámbar azokat nem látjuk, de még is kell lenni valamely határnak vagy Szálnak (lineának) mely az egyik égi testhez tartozó Létezők mennyiségét el választja a' másiktól, és melyet a' Létezőknek általhágni nem szabad. — Mely könnyű volna a' Mindenhatónak egész Világunkat egyszerre semmivé tenni! tsak ezeket a' Rónákat cassálná, és akkor a' Létezők Villám módjára öszve tsapván egyik a' másikat, mint a' Gutaütésben, semmivé tenné 's egész Világ alkotmányunk a' képzelhetetlen mélységű Üregben pozdorjakint széllyel szórva végtél nélkül ödöngene!

fordítva, hogy hogy nem lehetne a' Léteőknek magokat, nagyban is úgy el rendelni, 's úgy organizálni, mint kitsinyekben; plántákban és állatokban tselekesznek? — Sőt inkább egész Universumunkban is tökéletes rendet és harmóniát látunk. — Valamint tehát az organizált testben, úgy Földünkben, 's Földünk színén is, minden munkásságot minden Változást a' Léteők visznek végbe: ezek sűrítik vagy ritkítják Levegő egünket, ezek költik fel a' Szeleket, ezek fagytalják a' Jégesöket; Földünk gyomrában ezek forgatják a' vizeket, szülik a' forrásokat, érlelik az értzekeket, táplálják a' tenger vizeit: ezek okozzák végre előttünk még ösmeretlen Chémiai Procedurák szerint a' Föld indúlásokat. — Szoros egybeköttetése lévén pedig a' Földben és Levegő Egünkben lévő Leteőknek egymással, egyiknek a' változása okoz a' másikonban is változást; mint ha fáj az ember lábujja, érzi azt a' Fő; ha baja van a' gyökerének, érzi azt a' legmagasabban lévő ág levél: Földünknek tehát oly nagy küszködése min a' Földindulás, okozott, okoz, és okozni is fog atmosphaeránkban is változást. Az Emberi test organizatiójából vévén pedig hasoulatosságot, melyben némely betegségek az ereken, és inakon, mint a' Magnesi erő különös munkáján ide 's tova vándorolnak; úgy a' Földindulás is és ennek következései a' Földünkben lévő Organumokon megy és vándorol. Igen jól vette tehát fel az említett Stuttgárti Tudós Úr a' Cholera Nyavalya terjedésének útját, mely Systemámmal tökéletesen meg egyez. — Szoros Mathematicai számoláson ugyan nem lehet még most itt, mindent egészen kimagyarázni: mert arra az kívántatnék meg, hogy minden Léteőket egyenként és külön külön meg tudnánk fogni; azután pedig a' Szeszekkel most egyenként majd ögyelítve,

most Savakkal, majd Savanyokkal vegyítve 's a' t. próbálgatni és Következéseire ügyesen figyelmezni kellene. De látni való, hogy Tudományunk mostani állásában ezt nem tselekedhetjük, mert még Chemiánknak is az az akadálya, hogy Bontás és Vegyítés közben a' Létetőket többnyire el szalasztja. Széles mező nyílik tehát itt még meg a' Tudományok előtt, melyet bé kell futniok: mindazáltal fel tett kérdésem következésében tsaknem ujjal kimutathatjuk azokat a' Létetőket, melyek közönséges tsapással sok ezer polgár társainkat mellőllünk elhordották.

Lássuk tehát a' Létetőket! Az

Electricitas és Magnesi Erő

okozhatták é a' Nyavalyát? — Tapasztaláson épült igazság ugyan az, hogy ez a' két Létető ottan ottan egymástól elválik, és az egyarányúságot elveszti, a' mikor osztán, mint a' Menydörgések eléggé bizonyítják, változást okoz és tsinál: mindazonáltal ez a' két Létető nem lehetett fő oka a' gonosznak, mert mind a' kettőnek más rendeltetése van; nevezetesen az electricitása az, hogy Földünknek minden Lakosaira áldást és örömhintsen szeljel és az életet édessé tegye. Valósággal ha azt a' számba nem vehető kevés károkat nem számláljuk, melyeket ottan ottan sebes rohanásával tsinál; elevenség, vidámság, kedv és öröm is követi mindenütt ennek nyomdokait; ez adja meg az életnek leg főbb édességét, a' gyönyörűségek leg főbb Accentusát, 'e nélkül az élet sivatag vad pusztaság. — Szavaimban ha ki kételkednék, aljon meg kérem egy nyári rekkenő melegben valamely zöldséges kertben, látni fogja hogy minden plánták földre kókadva, 's el alélva mintegy élet nélkül hagyatva, hevernek; azonban mihelyt a' láthatárra kezdenek fel-

tornyosodni a' fellegek, szapora fényekkel jelentvén a' jóltévő Létező jövetelét, felszerkennek, fel ébrednek, 's rendbe szedvén magokat kinyílt keblekkel halálhoz hasonló tsendességgel várják jóltévőjüket, elannyira, hogy előljáró szél postájának sem engedik meg zavarni tisztelkedő tsendességeket, tsak itt, 's ott zörren meg egy két levél, jelentvén ébrenléteket! — Menjen innen a' szerűn dolgozó emberekhez, tapasztalni fogja a' nagy változást; minden frissebben minden rendesebben foly előttök; szavok lágyabb, indúlatjok híggadtabb, beszédjek ritkább, de férjfiásabb, vidámságok ébredtebb 's tikkadtságok eloszlott! — Kérdezze meg önnön magát is, nem érez e' ekkor magában valamely tiszteletre gerjedező jóllétet? — 's a' gondolkozni 's érezni tudó ember akkor kételkedjék osztán szavaimban! — Valóssággal még a' szerelem Isten Asszony Rolléját is ez a' Létező játsza a' Teremtésekben. — Ez a' jóltévő Létező tehát tsak úgy okozhat bajt, ha tőlünk el távozik, de jelenléte még a' boszszút is megédesíti. Ide mutat a' tapasztalás is, mert midőn villámlással, menydörgéssel teljes esztendők járnak, ugyanakkor ez a' Létező bőv és gazdag áldást is hágy maga után: ezt a' jóltévő Létezőt tehát a' nyavalya okának tartani nem lehet.

A' Mágnesi erőnek is pedig más rendeltetése lévén egyedül való okozónak a' Nyavalyában fel venni nem lehet. — Ama régi nevezetes, Tudós, tiszta characterű Scytha Patriarcha Jób, az Isteni Nagyságot felségesen festegetvén, többek közt ezt mondja: „A Földet a' semmiségben fel függesztetted.“ — A' mai elébb haladt Tudományok szerént már kérдем, mi tartja tehát a' testeket, hogy Földünk kettős sebes forgásában a' Mechanicai régulák szerént szélyel nem szóródnak? — A' Mágnesi erő! ennek van meg pa-

rantsolva, hogy Földünk Massájának erős organumot adjon, és hűsége alá bizott Massákból, csak egy por szemekét is általmenni a' Rónákon ne engedjen. — Midőn meg fosztatik ugyan ez a' Létető a' maga Mérséklőjétől a' jöltévő Electricitástól, már akkor Excentricitásra szokott ő is által menni, és ekkor okozhat, okoz is, az emberi Nerveum Systemában bajt és veszedelmet, ez okozza nevezetesen abban, az inak öszve 'sugorodását, köszvényt, puposságot, 's a' t. Ugyan ez okozta a' mostani nyavalyában is az inak öszve húzódását, mert meg volt fosztatva mérséklőjétől az Electricitástól; a' honnan a' ki igyekezett megkímélni magában ezt a' jöltévő Létetőt, 's meg óvta magát az olyan foglalatosságoktól, melyekben abból legtöbb emésztődik fel, mint a' bánat, félelem, zabólatlan szerelem, 's a' t. csak a' lehetett bátorságban a' nyavalya pusztításakor, csak annak lehetett teljes bizodalma Istenben; mivel ez az érzés tulajdona. Még az orvosságok között is azok voltak a' legjobb védorvosságok, melyeknek az Electricitással öszve kötetések volt, mint a' finom bor, és a' jó bor etzet: mivel az édesség egyenesen az Electricitás munkája, az édességből lesz pedig a' Spiritus, ebből ismét az erős etzet, melyekben az Electricitás játszik az Oxygeniummal, a' mit tehát Életerünk Létetőiből elvesztegetünk, és Levegő egünkből sem pótolhattuk, ezek által pótolódott ki némünémű képpen a' hijjánosság, vagy akadályoztatták a' gonosznak testiünkbe való erős behatását; maga pedig a' Magnesi erő csak negatív dolgozott.

(Végezte következik.)

Rejtett szó.

Télnek díszre vagyok, fordítva keserveket ontok.

Megfejtés: a' XXIX-dik Szám. Est.